

Петро БІЛЯКОВСЬКИЙ

ПРИЧИНИ ПОСУХИ В ТРАДИЦІЙНІЙ ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТ

На основі матеріалів польових етнографічних досліджень автор аналізує традиційні уявлення про причини посухи. Виокремлює основні комплекси календарних заборон. З'ясовує роль та функції трудових табу.

Ключові слова: посуха, Карпати, ткацтво, сільськогосподарські роботи.

© П. БІЛЯКОВСЬКИЙ, 2013

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (112), 2013

В контексті сільськогосподарського сезону виділяється низка повір'їв, які безпосередньо пов'язувались із майбутньою погодою. Вони логічно вписувались у вивірену часом систему проведення різноманітних сільськогосподарських робіт та, вірогідно, початково були своєрідними мотиваторами дотримання існуючих правил ведення господарства. Зважання на забобони такого роду гарантувало безпеку і достаток сільської громади, адже, на думку селян, запобігало уникнути бурі, градобою та посухи.

Колективний характер відповідальності за можливе порушення, в окремих випадках, зумовив виникнення спеціальних обрядодій, які б мали нейтралізувати його дію. В інших, де покарання за порушення було індивідуальним, табу набувало форми своєрідного припису, який можна порушувати на свій страх та ризик.

Проблематику народних вірувань, пов'язаних з посухою, вивчали Н. Толстой та С. Толстая [23; 25; 26], Т. Колотило [18], О. Васянович [10; 11; 12; 13], О. Кондратович [19], А. Мойсей [20]. В дослідженнях цих учених є чимало джерельного матеріалу, який відображає уявлення про причини відсутності опадів в населення Полісся, Поділля та Буковини. Порівняно небагато відомостей знаходимо про подібні вірування в українців Карпат. Окремі аспекти, переважно пов'язані з ткацтвом, були описані О. Боряк [9], Е. Узеньовою [26] та Л. Горошко [14].

Метою нашої статті є описати основні комплекси календарних заборон, порушення яких вважалося причиною посухи. Визначити локальні та загальні для Карпат особливості цих повір'їв та проаналізувати їхню регулюючу роль.

Джерельною базою є польові матеріали, які зберігаються в архівах Інституту народознавства НАН України (м. Львів) та на кафедрі етнології Львівського національного університету імені Івана Франка, а також неархівовані відомості¹, зафіксовані автором цієї статті на теренах історико-етнографічної Бойківщини, Лемківщини та Гуцульщини впродовж 2004—2013 рр. Цей матеріал відображає спогади та свідчення респондентів 1920—1940 рр. народження².

¹ Свідчення, яким на час подачі статті до друку не присвоєно архівних шифрів, подаємо із зазначенням імені дослідника, який здійснив запис, вказуємо місце, час та відомості про респондента.

² Під час проведення дослідження було обстежено окремі населені пункти у Верховинському, Косівському, Богородчанському р-нах Івано-Франківської обл.; Великоберезнянському, Перечинському, Міжгірському, Воловець-

В контексті вивчення хронологічних табу слід відзначити одну особливість, яка виступає засобом додаткової мотивації дотримуватись заборони. Це поняття «гріх», яке приписують навіть тим трудовим заборонам, які конкретно не приурочуються до певного християнського свята чи святкового періоду. Тому їх сприйняття і побутування, навіть попри апокрифічний характер народних тлумачень, не завжди може асоціюватись з виявом релігійності. Вони радше виступають відображенням міфологічного світогляду, побудованого на вірі у певні метафоричні зв'язки між конкретною дією та можливим наслідком.

Календарні заборони, що мали на меті уникнути посухи, як правило, припадали на період, в який, згідно із народними уявленнями, розпочиналась весна та проводились польові роботи. Відомий російський етнолог Н. Толстой запропонував таку схему формування забобонів цього комплексу:

1. **Усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку між певною дією та відсутністю дощів. Цей зв'язок, як правило, ґрунтується на міфологічному ототожненні дій, які здатна вчинити людина, і відсутності дощу.** Як приклад, дослідник наводить такий зразок: «випкання хліба — пекти — сушити — засуха».

2. **Виникнення заборони на окремі дії, які актуалізують ці причини.** Поступово розуміння певної дії набувають ритуалізованої форми у відношенні до часу, простору чи діючих осіб. Так, припущення зв'язку між випканням хліба і посухою не вплинуло на заборону пекти хліб узагалі, але могло спровокувати виникнення цієї заборони стосовно дня Благовіщення.

3. **Можливість порушення заборон, що трактується як безпосередня причина посухи.**

4. **Покутні дії, які нейтралізують причини посухи і одночасно є способами викликання дощу** [24, с. 101].

Підкреслимо, що відомості про окремі дії як причини посухи не є однорідними. Певні табу піддаються реконструкції виключно через наявність самої заборони, без чіткої вказівки на можливу відсутність дощів. Інші дають уявлення про існування припису, без окреслення спокутних дій. В такому випадку

кому та Рахівському р-нах Закарпатської обл., Самбірському та Дрогобицькому р-нах Львівської області; Путильському та Вижицькому р-нах Чернівецької обл.

важливим є зіставлення інформації, яка походить з карпатського ареалу, з матеріалами з інших етнографічних районів України. Це дає змогу приблизно локалізувати та окреслити хронологічні рамки окремих вірувань в загальноукраїнському контексті.

Поширеним календарним табу, порушення якого могло викликати посуху, була заборона ткати на кроснах. Хронологічно вона припадала на початок весни. Причому найчастіше фіксуються згадки про заборону ткати на т. з. «мартовських кроснах». Тобто тих, які були навиті у березні та залишались стояти після Благовіщення (за іншими свідченнями до Великодня, до літа, після першого грому): «Колись казали у нас, що дощ не паде, бо кросна стоять мартові. Мартові кросна не діткала якась газдиня, то за того дожджу нема. Мартові, що в березні. Їх треба виткати, не лишати їх. За піст має виткати їх. Бо як за піст не виткала, то вже всьо: дожджу не буде. Цале літо дожджу не буде» (Вишків Дол. Ів.³) [1, арк. 18]; «В нас казали: кидь в зимі кросна били, а лишили тото недотканіє кросна стояли. То знали змотати, в літі не було часу ткати. Та тогди дощ не йшов, тогди нич не йшов» (Ракове Пер. Зк.)⁴.

Технологічно процес ткання передбачав намотування ниток на дерев'яну основу. І саме залишені на кроснах нитки вважались причиною посухи: «Так казали, що то хмару закриват, навите полотно, тоті нитки» (Тур'я Ремети Пер. Зк.)⁵; «Вона вроді небо

³ Тут і далі для позначення таких адміністративних одиниць як області та району будемо використовувати наступні скорочення: Івано-Франківська область — Ів., Богородчанський район — Бог., Верховинський район — Вер., Косівський район — Кос., Долинський район — Дол.; Львівська область — Ль., Дрогобицький район — Дрб., Самбірський район — Сб.; Закарпатська область — Зк., Воловецький район — Вол., Міжгірський район — Мжг. Перечинський район — Пер., Великоберезнянський район — ВлБ, Рахівський район — Рхв.; Чернівецька область — Чр., Вижицький район — Виж., Путильський район — Пут.; Тернопільська область — Тр., Кременецький район — Крм.; Київська область — Кв., Чорнобильський район — Чрн. Назву населеного пункту подаємо повністю. Наприклад, с. Тур'я Ремети Перечинського р-ну Закарпатської обл. — Тур'я Ремети Пер. Зк.

⁴ Зап. Біляковським П.В. 5.06.2012 р. в с. Ракове Перечинського р-ну Закарпатської обл., від Гульо Катерини Іванівни, 1933 р. н.

⁵ Зап. Біляковським П.В. 5.06.2012 р. в с. Тур'я Ремети Перечинського р-ну Закарпатської обл., від Хававки Марії Андріївни, 1935 р. н.

заслонила від мокрої тучі» (Латірка Вол. Зк.) [2, арк. 33]. Очевидно, це повір'я ґрунтувалось на символічному ототожненні неба з ткацьким верстатом. Натягнуті і залишені нитки створювали щось на зразок перешкоди, через яку не могли пройти хмари.

При порушенні заборони для того, щоб не допустити посухи, вдавались до доволі радикальних методів: ламання верстата, поливання його водою, поливання чи занурення у воду його складових частин або полотна: «*Треба воротило поливати. Воротило там, де ся тче, там намотана пряжа*» (Вишків Дол. Ів.) [1, арк. 18]; «*То треба було мачати. Мачати в воду того, пряжу оту*» (Ракове, Пер. Зк.)⁶. Згідно зі свідченнями респондентів, випадки поливання кросен траплялись ще до 60-х років ХХ ст.

Застереження, що така робота може викликати посуху, до певної міри регламентували графік жіночих господарських робіт. Адже навивання основи ткацтва та саме ткацтво в українців, як правило, проводили до Великодня [9, с. 105], тоді як після свята наступав час польових сільськогосподарських робіт і на таку трудомістку працю уже не вистачало часу. Слід також відзначити й практичну потребу завершувати цю роботу до літа, адже верстат у зібраному вигляді займав дуже багато місця [22, с. 119]. Заслугує на увагу й те, що окремі згадки характеризують жінок, які не виткали полотно в належний час, як недбайливих, поганих господинь⁷.

Заборона ткати на кроснах та пов'язані з нею ритуально-магічні дії були зафіксовані на теренах Бойківщини та Закарпатської Лемківщини⁸. На Гуцульщині, попри розвиненість ткацтва як допоміжного ремесла, виявити це табу не вдалось. Віра в те, що прядіння, ткацтво, шиття чи снування може спричинити посуху, відома також на Поліссі. Проте по-

ліщуки остерігались виконувати ці роботи перед святами, в самі свята та п'ятницю [23, с. 108].

До менш поширених трудових табу відносяться забивання кілків у землю. Виявлені на поч. ХХІ ст. відомості не вважають його загальновідомим на досліджуваній нами території. Декілька згадок про цю заборону були зафіксовані у південній смугі Дрогобицького району Львівської області⁹. Застереження стосувались тижня перед Великоднем: «*Вже як великодній тиждень, би городи не загороджувати, городив, городив, не догородив, треба по святах уже кінчати. А не догородити. А як вже хтось городив, такий би його, сякий, через нього нема дождю, бо він городив і відгородив наш дощ*» (Підмонастирок, Дрб. Лв.) [7, арк. 64]; «*Хтось в великодний тиждень городив пліт і тому загороджене село від дощу*» (Борислав, Дрб. Лв.) [7, арк. 15].

Одиничне свідчення вказує на те, що таке повір'я раніше побутувало на Гуцульщині. Згідно із відомостями, зафіксованими у смт. Ясиня, забороняли бити кілки у четвер перед Великоднем, оскільки відгороджується від дощу. При цьому саму заборону респондент додатково мотивував аргументами апокрифічного характеру: «*То гріх, іменно на тот день, четвер лиш, цілий рік роби гет усе, но на четвер ні. Тогди коли Ісуса Христа розпинали*» (Ясиня Рах. Зк.)¹⁰. Зазначимо, що така аргументація є показовим прикладом пристосування заборони до релігійного вчення і, як наслідок, зміщення акценту саме на християнську складову.

Ймовірно, похідними від цього табу є трудові приписи, зафіксовані на Самбірщині та П. Шекериком-Дониківим на Гуцульщині. Вони також, до певної міри, регламентували порядок проведення господарських робіт, проте прямо не актуалізувались можливістю посухою: «*В нас від Квітної неділі до Великодня тойво то «пустий тиждень» казали і цвьоки не бити*» (Черхава, Сиб. Лв.) [7, арк. 10]; «*У живну середу¹¹ ни можна нічьо клюцати сокиров у деревину, бо відразу усхнут. Єк є пусті кор-*

⁶ Зап. Біляковським П.В. 5.06.2012 р. в с. Ракове Перечинського р-ну Закарпатської обл., від Гульо Катерини Іванівни, 1933 р. н.

⁷ Зап. Біляковським П.В. 24.08.2012 р. в с. Пилипець Міжгірського р-ну Закарпатської обл. від Остах Єви Михайлівни, 1929 р. н.

⁸ Опрацьовані нами джерельні матеріали засвідчують побутування цієї заборони в 18 населених пунктах: Латірка Вол. Зк.; Тишів Вол. Зк.; Вер'яж Вол. Зк.; Завадка Вол. Зк.; Келечин Мжг. Зк.; Буківець Мжг. Зк.; Пилипець Мжг. Зк.; Річка Мжг. Зк.; Торунь Мжг. Зк. Присліп Мжг. Зк.; Колочава Мжг. Зк.; Вишків Дол. Ів.; Ракове Пер. Зк.; Тур'я Ремети Пер. Зк.; Новоселиця Пер. Зк.; Сімерки Пер. Зк.; Стужиця Влб. Зк.; Люта Влб. Зк.

⁹ Виявлений фактичний матеріал засвідчує побутування цього табу у: Підбуж Дрб. Лв.; Борислав Дрб. Лв.; Підмонастирок Дрб. Лв.

¹⁰ Зап. Біляковським П.В. 23.09.2012 р. в смт. Ясиня Рахівського р-ну Закарпатської обл., від Боднарюк Анни Петрівни, 1942 р. н.

¹¹ Середя перед Великоднем.

чі на поли, то лиш каменем їх удерити, то уни усхнут» [28, с. 43].

Аналогічні уявлення відомі і в інших етнографічних регіонах та районах України. Дані джерел та історіографії засвідчують стійке побутування подібних заборон на Волині та Поліссі. Відзначимо, що заборона при цьому є доволі однорідною і стосується насамперед забивання та вкопування кілків або стовпів. Натомість спостерігаються локальні відмінності стосовно хронологічної приуроченості, а відтак і терміну дії припису. Так на Середньому Поліссі, згідно із матеріалами О. Васяновича, однією з причин посухи було «порушення табу на польові роботи та спорудження огорожі до Благовіщення» [13, с. 19; 10, с. 213]. Що суголосне з віруваннями про те, що до цього свята не слід розпочинати польових робіт. У Карпатах заборона працювати в полі до Благовіщення також була, але для іншої мотивації, утилітарнішої. Завчасна робота загрожувала неврожаєм.

Натомість на території історико-етнографічної Волині, зокрема у Кременецькому районі (Тернопільська область), Славутському районі (Хмельницька область), а також у південних районах Житомирської області заборона на биття кілків стосувалась тижня після Великодня [10, с. 214; 3, арк. 32, 34, 37, 38, 40, 42—45; 4, арк. 3, 5—6, 12, 16, 18, 22, 24—25, 30, 32—33]. Подекуди воно було прив'язане до вівторка чи середі після Провідної неділі. Зокрема, на Волинському Поліссі середу після Провідної неділі називали «сухою», в цей день можна було працювати, але суворо заборонялось городити, щоб не «загородити дощ» [19, с. 115]. На Коростенщині такі ж заборони стосувались Радовниці (вівторок після провідної неділі) [15, с. 32].

Биття кілків як причина посухи відоме у поляків. В околицях м. Пінчув (етнографічний регіон Малопольща) не дозволяли городити до 25 квітня (день св. Марка Євангелісти). Вважали, якщо хтось загородить пліт, то від того часу аж до дня св. апостола Петра «крапля води не впаде в тій парафії, де б допустили таку роботу» [31, с. 24]. Прикметно, в українців з цим днем також були пов'язані повір'я, важливі для планування та ведення сільського господарства. На Поліссі день св. Марка асоціювали з мотивом відкриття землі. До цього дня подекуди не проводили земляних робіт [10, с. 214]. На Гуцульщині остерегались працювати, оскільки вірили, що трапиться якась «пригода чолові-

кові» [21, с. 44; 30, с. 249]. На Закарпатській Бойківщині вважали, що після св. Марка уже не буде морозів, саме з цього дня розпочинали стригти овець, садити огірки та квасолу [16, с. 9]. Згідно із іншими, волинськими та подільськими повір'ями, св. Марко володіє ключами від дощів, і тому йому слід молитися, щоб не допустити посухи [27, с. 32; 8, с. 322].

Порівнюючи характер забобонів, приурочених до дня св. Марка та Благовіщення, простежуємо спільний мотив. Ним є «відкриття» землі, на що вказує поліський запис та остаточний початок літнього господарського сезону. Саме з мотивом спочивання та пробудження землі Н. Толстой пов'язував виникнення вірування про можливу посуху. Початок польових робіт перед «межевою» датою порушував природний ритм землі, наслідок чого викликав катаклізм [8, с. 320; 24, с. 109].

Відтак, заборона «городити», ймовірно, є фактором, який в давнину регламентував період проведення польових робіт, і лише згодом вона хронологічно приурочилась до конкретного часу, набравши форми табу, яке метафорично найбільш співставне з можливим замиканням хмари чи забиванням джерела. При цьому термін, під час якого слід було дотримуватись припису, скоротився до символічного тижня або й дня.

Як засвідчують матеріали польових етнографічних досліджень, вірування в те, що забивання кілків може спричинити посуху, базується на кількох асоціативних аналогіях. Перша — це ототожнення факту загородження якоїсь ділянки з небом, внаслідок чого загороджується хмара-дощ: «*Бо він городив і відгородив наш дощ*» (Підмонастирок Дрб. Льв.) [7, арк. 64]. Друга проявляється в ототожненні процесу городіння з творенням певного замкнутого простору, через який не може пройти хмара: «*Хтось в великодний тиждень городив пліт і тому загороджене село від дощу*» (Борислав Дрб. Льв.) [7, арк. 15]. Третя, яка не була зафіксована у Карпатах, будується на уявленні, що забивання кілків у землю блокує вихід джерел на поверхню і таким чином забиває їх чи закопує дощ: «*Не гарділі до ж дощ закопуєш*» (Рульки, Чрн. Кв.) [10, арк. 214]; «*Як хтось перед Проводами забивав кілки, то як забиваєш кілки перед проводами, то кажуть забиваєш воду, і дощ не буде йшов*» (Куликів Крм. Тр.) [3, арк. 34]; «*Засуха починалась через то, що люди свої забори, плоти латили в провідний тиждень, били кілки, а то не*

можна городитись і кілки забивати, бо ти джерела забиваєш» (Дунаїв, Крм. Тр.) [3, арк. 38].

Розуміння цього причинно-наслідкового зв'язку мало б зумовити проведення дій, які б нейтралізували порушення заборони. Проте спогади про якісь дії з порушниками на території Карпат зафіксувати не вдалось. Однак, зважаючи на відносну однорідність табу, припускаємо, що в цьому випадку застосовували ті ж методи, що й на Поліссі та Волині. Там дієвим вважали руйнування поставленого паркану: «На Проводи в нас як хто городить плота чи що, то є навіть стовпи викидають, щоб дощ пішов, а господарю кажуть: «Ти знай, що на те время не можна городити» (Маї Бережці Крм. Тр.) [3, арк. 42].

Вузьколокальний характер мають трудові заборони, які пов'язують посуху із не вчасно завершеними чи не завершеними польовими роботами. Таке табу було зафіксоване на Закарпатській Лемківщині¹². Згідно із ним, після оранки земельної ділянки необхідно було обов'язково засіяти усе поле. Зорана, але не засіяна борозна зумовлювала відсутність дощів: «То борозда жеби стояла, не була порожня, так знали казати: «Йой та тому то дождь не є, тому, бо має борозди хтось не, як казати, чи не посадив, не засіяв»¹³; «Кидь сівасі а там десь лишив, не досіяв, ну то пак все гоїкали на того же: «Туво не досіяв та й дощ не падаєт»» (Стужиця ВЛБ. Зк.)¹⁴.

На жаль, детальніших відомостей, які б роз'яснювали чи вказували на зв'язок табу і відсутність дощів, зафіксувати не вдалось. Проте, якщо оцінити це застереження з точки зору інших, переважно оказіональних, обрядів викликання дощу, то можна простежити зв'язок між процесом сіяння, розсипання зерен і випаданням опадів. Так, під час засухи могли сипати мак у криниці чи джерела, причому вважали, що чим більше маку всипати, тим ряснішим буде дощ [12, с. 60]. Зважаючи на це, акт засіву поля міг сприйматись не лише як безпосередній посів, він виступав превентивним засобом забезпечення опадів. Тому, щоб уникну-

ти посухи, необхідно було засіяти борозну будь-яким зерном, щоб не залишати її порожньою: «Бодай ві-всом, бодай картопльов, бодай чим. Посадити жеби пуста не була» (Люта ВЛБ. Зк.)¹⁵.

Важливою є й утилітарна складова цього забобону. Оскільки засів зернових, як правило, проводили невдовзі після обробітку ґрунту, то тривала перерва між оранкою та сівбою зумовлювала низьку урожайність. Цілоком ймовірно, що саме раціональний аспект став первісною основою для формування табу і згодом набув символічного умотивування можливою посухою.

Серед недозволених робіт, виконання яких загрожувало посухою, чимало застережень стосувались дій, пов'язаних з піччю. Найпоширенішою можна вважати заборону на випікання хліба у певні дні. На Поліссі вони стосувались дня Благовіщення, бо: «хмари позапікаєт». Подекуди табу стосувалось усіх без винятку святкових днів [17, с. 371]. В цих табу дослідники вбачають тотожність: пекти і смажити в печі означає пекти і смажити на сонці. Це вказує на уявлення про піч та пічне приладдя як символічні замінники сонця і посухи [24, с. 109; 10, с. 215].

В українців Карпат приписи щодо випікання хліба в основному стосувались днів тижня. Не дозволяли пекти у п'ятницю та середу. При цьому вказівок на можливу посуху не фіксується.

Рудиментом, який вказує на наявність подібних уявлень на території Карпат, можуть бути дії з «каглянкою»¹⁶. У них також простежуємо згаданий зв'язок: **піч-пекти-сушити-посуха**. У с. Довгопілля (Довгопілля Врх. Ів.) ми зафіксували повір'я, згідно з яким винуватицею посухи вважалась жінка, яка затопила піч, після чого заткнула «каглу». Внаслідок цього, вона спричинила відсутність дощів. Відповідно, для того, щоб їх викликати, потрібно було витягнути каглянку та кинути у воду¹⁷. На жаль, детальніших відомостей, які б дали змогу виокремити часові рамки цієї заборони чи

¹² Заборона залишати ріллю незасіяною була зафіксована у селах: Люта ВЛБ. Зк.; Стужиця ВЛБ. Зк.; Костринська Розтока ВЛБ. Зк.

¹³ Зап. Біляковським П.В. 4.06.2012 р. в с. Стужиця Велико-березнянського р-ну Закарпатської обл. від Васильяка Іллі Васильовича, 1953 р. н.

¹⁴ Зап. Біляковським П.В. 4.06.2012 р. в с. Стужиця Велико-березнянського р-ну Закарпатської обл. від Лишанець Анни Петрівни, 1936 р. н.

¹⁵ Зап. Біляковським П.В. 7.06.2012 р. в с. Люта Велико-березнянського р-ну Закарпатської обл. від Галаговець Олени Василівни, 1939 р. н.

¹⁶ «Каглянка»; «затикач»; «затичка» — ганчір'яна затичка, якою закривали отвір для виходу диму, «кагла»; «цівка» — отвір для виходу диму, закривався для збереження тепла в житловому приміщенні.

¹⁷ Зап. Біляковським П.В. 13.06.2012 р. в с. Довгопілля Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. від Бордоряк Параски Онасіївни, 1934 р. н.

умови, під час яких не можна було закривати «каглу», виявити не вдалось.

Зауважимо, викидання та намочення «затикача» як метод викликати дощ є доволі поширеним явищем. Згадки про нього фіксуються та теренах Бойківщини, Гуцульщини та Поділля [18, с. 37; 5, арк. 13, 19, 21—22, 24, 32—33, 35, 37, 39, 41, 48, 51; 6, арк. 2, 3, 6, 9, 12, 15, 17, 19, 22, 24, 26—27, 32, 35, 41, 44—45, 50—51, 55, 62]¹⁸. Проте зараз вони проявляються лише при описі дій викликання дощу без вказівки на затикання «кагли» як можливої причини посухи: «*Каглу казали що треба в вдовиці вкрасти і десь намочити в воді і тоді піде дощ*» (Глибоке Бог. Ів.) [5, арк. 13]; «*Як не було дощів то брали каглу і кидали у воду, мочите аби дощ пішов*» (Глибівка Бог. Ів.) [5, арк. 21]; «*Треба у вдовиці каглу вкрасти і намочити її десь в такім виру і такі будуть дощі, та й та вода буде так іти*» (Саджава Бог. Ів.) [5, арк. 27].

Цей дисбаланс відомостей про складові причина — дія може свідчити про поступове зникнення заборони затикати каглу, тоді як відомості про дії стійкіше збереглись в народній свідомості. Не виключаємо також можливості використання каглянки як символічного замітника при ритуальному втопленні. На це вказують спеціальні вимоги відносно її занурення та часу перебування у воді.

Повертаючись до проблеми визначення часових параметрів основних табу, констатуємо: на території Карпат найбільш важливим вважався період від Благовіщення (7 квітня) до св. Юрія (6 травня). На нього припадають заборони «городити», ткати на кроснах, а також застереження, яке вказує на необхідність повного засіву ріллі. На цей же час припадає виконання спеціальних дій, пов'язаних з ритуальними обливаннями, які також можна трактувати як імітацію бажаного дощу.

¹⁸ Матеріали сучасних польових етнографічних експедицій свідчать про те що в минулому такі обрядодії практикували у населених пунктах: Пишпещь Мжг. Зк.; Річка Мжг. Зк.; Присліп Мжг. Зк.; Глибоке Бог. Ів.; Глибівка Бог. Ів.; Саджава Бог. Ів.; Лесівка Бог. Ів.; Гринівка Бог. Ів.; Міжгір'я Бог. Ів.; Луквиця Бог. Ів.; Хмелівка Бог. Ів.; Росільна Бог. Ів.; Космач Бог. Ів.; Підгір'я Бог. Ів.; Богрівка Бог. Ів.; Раковець Бог. Ів.; Довгопілля Врх. Ів.; Космач Кос. Ів.; Прокурав Кос. Ів.; Брустури Кос. Ів.; Бісків Пут. Чр. Згідно зі спогадами респондентів дії з каглянкою проводили ще в 40—50 рр. ХХ ст. При цьому деякі з інформаторів були безпосередніми виконавцями обряду.

Обливання водою на досліджуваних теренах могли відбуватись у післявеликодній понеділок та у день св. Юрія. При цьому зустрічаємо згадки, що в понеділок після Великодня слід обливатись, щоб літом не було посухи [14, с. 133]. У смт. Ясиня (Ясиня Рхв. Зк.) на Гуцульщині вважали, якщо господиню не облили водою у цей день, то влітку в неї буде висихати городина¹⁹. Щодо дня св. Юрія, то в це свято в с. Красний Брід (Лемківщина) обливали пастухів, щоб «ішов дощ, коли його буде потрібно навесні» [29, с. 471].

Можливо, необхідність обливання на Юрія пов'язана з прикметою-повід'ям, вміщеною в описі Староміського повіту: «*Перед Юрієм, якщо дощ не падає, то буде посуха цілий рік*» [32, с. 453]. В такому випадку обливання є імітацією бажаного дощу, яке здійснюється з метою забезпечити опади влітку.

Звичай обливатись водою у певні календарні свята відомий в інших слов'янських народів. Подекуди обливання також мотивували викликанням дощу. Т. Агапкіна згадує про наявність цього звичаю у поляків, білорусів, сербів та словенців [8, с. 324—325].

Вірування про посуху є складним переплетенням міфологічних уявлень та розуміння причинно-наслідкового зв'язку між певним явищем та можливою відсутністю чи початком дощів.

Основними причинами посухи українці Карпат вважали роботу в недозволеній час. Серед видів сільськогосподарських робіт, які підлягали забороні, відзначаємо: табу ткати на т. з. «мартовських» кроснах, забивання кілків у землю у передвеликодній тиждень. Наближеним до них, але уже без чіткої хронологічної прив'язки, було застереження щодо зораної, але незасіяної ріллі.

В більшості випадків табу мотивувалось своєрідним зв'язком, що ґрунтувався на принципах імітації дії, яка спричиняє відсутність дощів. А саме: робота на кроснах — заснування хмари; забивання кілків — загородження хмари-дощу та забивання джерела; закрита кагла при натопленій печі — спосіб висушити не лише хату, а й викликати посуху.

Усвідомлення того, що нехтування заборонами спричиняє відсутність дощів, зумовило виникнення низки дій, які б мали нейтралізувати порушення табу. Ними було: поливання чи замочування верстата або його

¹⁹ Зап. Біляковським П.В. 21.09.2012 р. в смт. Ясиня Рахівського р-ну Закарпатської обл. від Боднарюк Марії, 1962 р. н.

складових частин (мотовила з пряжею); виривання кілків огорожі та поливання ямок водою; засівання та заорювання борозни; кидання у воду каглянки.

Крім метафоричних аналогій, між дією та проявом погоди важливою була регулятивна функція забобонів цього типу. Вони регламентували часові рамки закінчення зимових господарських робіт (табу, пов'язані з ткацтвом) та початку польових робіт (заборони, приурочені до Благовіщення та до Великоднього тижня). Такі забобони були також своєрідним виявом громадського контролю за належним їх виконанням (стеження за вчасним засівом ріллі, колективне виконання спокутних дій з кроснами тощо).

Зважаючи на чіткі прояви регулятивної функції можемо внести деякі корективи в схему, запропоновану Н. Толстим. Перш за все це стосується співвідношення міфологічного та утилітарного фактора в контексті першорядного чинника виникнення табу.

Попри відносно нечітку прив'язку до певної дати, табу суворо регламентували перебіг господарських робіт. Це, на нашу думку, свідчить про першочерговість саме утилітарного елемента (необхідність доткати, зорати і одразу засіяти, не забивати кілки тощо), який згодом набув символічного мотивування, яке, в свою чергу, було зіставне з міфологічними уявленнями та метафоричними асоціаціями.

В такому випадку дещо модифікована схема розвитку вірувань такого типу матиме наступні рівні:

1) Наявність чіткого порядку проведення сільсько-господарських робіт залежно як від пори року, так і в контексті дотримання послідовності між діями, які не розділяються значними проміжками часу.

2) Усвідомлення необхідності дотримання існуючого укладу задля забезпечення добробуту.

3) Символічне вмотивування дій, які порушують процес, негативним наслідком для всієї сільської громади.

4) Мотивування виступає своєрідним виявом міфологічних уявлень, які демонструють зв'язок між дією і наслідком. Наприклад: забиваєш кілки — забиваєш джерела — викликаєш посуху; забивання кілків — загородження дощу чи відгородження села — посуха; залишаєш навіть нитки — закриваєш небо — викликаєш посуху.

5) Сформований причинно-наслідковий зв'язок між дією та проявом погоди формує уявлення про необхідність проведення спокутної дій для відновлення рівноваги.

1. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 607. — (Горошко Л.М. Календарні і родинні звичаї та обряди в селах Надвірнянського і Долинського р-нів Івано-Франківської обл., Вижницького і Кіцманського р-нів Чернівецької обл., Бродівського р-ну Львівської обл., Турійського та Іваничівського р-нів Волинської обл. — польові матеріали 2008—2011 рр.).
2. Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 620. — 67 арк. (Біляковський П.В. Традиційна метеорологія українців Карпат. Зібрані 22—24 червня 2011 року у Воловецькому р-ні Закарпатської обл.).
3. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 148 Е. — 46 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми: «Народна метеорологія» зафіксовані студентом четвертого курсу Біляковським Петром Володимировичем 6—21 липня 2006 р. у Кременецькому р-ні Тернопільської обл.).
4. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 217 Е. — 38 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми: «Народна метеорологія» зафіксовані студентом четвертого курсу Біляковським Петром Володимировичем 11—25 липня 2007 р. у Славутському р-ні Хмельницької обл.).
5. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 246 Е. — 51 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Народні вірування пов'язані з погодою» зафіксовані студентом п'ятого курсу Біляковським Петром Володимировичем 10—18 липня 2008 р. у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл.).
6. Архів ЛНУ ім. І. Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 251 Е. — 63 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Народна метеорологія» зафіксовані студенткою третього курсу Кучер Олесею Василівною 10—24 липня 2008 р. у Богородчанському районі Івано-Франківської обл.).
7. Архів ЛНУ імені Івана Франка. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 392 Е. — 97 арк. (Польові етнографічні матеріали до теми «Народна метеорологія» зафіксовані Біляковським Петром Володимировичем 6—10 липня 2011 р. у Самбірському та Дрогобицькому р-нах Львівської обл.).
8. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Т.А. Агапкина. — М.: Индрик, 2002. — 816 с.
9. Боряк О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX — початок XX ст.) / Олена Боряк. — К., 1997. — 205 с.
10. Васянович О. Метеорологічні знання та вірування українців-поліщуків, пов'язані з днем Благовіщення / Олександр Васянович // Західне Полісся: Історія та культура. — Рівне: Зень О.М., 2006. — Кн. 2. — С. 211—216.
11. Васянович О.О. Народна метеорологія українців Центрального Полісся кінця XIX — поч. XXI ст.: автореферат дис. канд. іст. наук за спеціальністю

- 07.00.05. етнологія / Олександр Олександрович Васянович. — К., 2007. — 20 с.
12. *Васянович О.* Народні метеорологічні знання поліщу-ків / Олександр Васянович // Берегиня. — 2005. — № 2. — С. 53—64.
 13. *Васянович О.* Якщо кіт качається в клубок... (метеорологічні знання та вірування жителів Малинщини) / Олександр Васянович // Берегиня. — 2003. — № 4. — С. 15—22.
 14. *Горошко Л.* Обряди викликання дощу в українців Карпат / Леся Горошко // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці Секції етнографії і фольклористики. — Львів, 2010. — Т. ССLIX. — С. 130—137.
 15. *Дмитрук Н.* З нового побуту / Никанор Дмитрук // Етнографічний вісник. — К., 1926. — Кн. 2. — С. 31—37.
 16. *Жаткович Ю.* Замітки етнографічні з Угорської Руси / Юрій Жаткович // Етнографічний збірник. — Львів, 1896. — Т. II. — С. 1—38.
 17. *Зюбровський А.* Встановлення часових параметрів традиційного українського хлібопечення / Андрій Зюбровський // Україна в етнокультурному вимірі століть. Збірник наукових праць. — Вип. 2. — К. : Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, 2012. — С. 368—379.
 18. *Колотило Т.* Про засуху в етнобаченні подолян / Тана́сій Колотило // Берегиня. — 2006. — № 3. — С. 31—48.
 19. *Кондратович О.П.* Народний календар Волинського Полісся від свята до свята / О.П. Кондратович. — Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. — 200 с.
 20. *Мойсей А.* Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / Антоній Мойсей. — Чернівці : Друк-арт, 2008. — 320 с.
 21. *Онищук А.* Народний календар. Звичаї й вірування прив[']язані до поодиноких днів у році, записав у 1907—1910 р. в с. Зелениці, Надвірнянського пов. / Антін Онищук // Матеріали до української етнології. — Львів, 1912. — Т. XV. — С. 1—61.
 22. *Тарнович Ю.* Лемківщина. Матеріальна культура / Юліан Тарнович. — Краків : Українське видавництво, 1941. — 169 с.
 23. *Толстая С.М.* Дождь / С.М. Толстая // Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общей ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 1999. — Т. 2: (Д-К). — С. 106—111.
 24. *Толстой Н.И.* Вызывание дождя в Полесье / Н.И. Толстой, С.М. Толстая // Толстой Н.И. Очерки славянского язычества. — М. : Индрик, 2003. — С. 89—125.
 25. *Толстой Н.И.* Вызывание дождя у колодца / Толстой Н.И.; Толстая С.М. // Толстой Н.И. Очерки славянского язычества. — М. : Индрик, 2003. — С. 75—88.
 26. *Узенёва Е.С.* Запреты и предписания в традиционной культуре Закарпатья (с. Колочава Межгорского р-на Закарпатской области) / Е.С. Узенёва // Славянский и балканский фольклор: Виноградье. — М. : Индрик, 2011. — С. 289—299.
 27. *Чубинский П.П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования / П.П. Чубинский. — СПб., 1872. — Т. 3: Народный дневникъ. — 486 с.
 28. *Шекерик-Доників П.* Рік у віруваннях гуцулів (вибрані твори) / Петро Шекерик-Доників. — Верховина : Гуцульщина, 2009. — 352 с.
 29. *Шмайда М.* А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехо-Словаччини / Михайло Шмайда. — Пряшів : Братислава, 1992. — Т. 1. — 501 с.
 30. *Шухевич В.* Гуцульщина. Ч. 4 / Володимир Шухевич // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1904. — Т. VII. — 272 с. : іл.
 31. *Siarkowski W.* Materyjały do etnografii ludu polskiego z okolic Pinczowa / Wladislaw Siarkowski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1885. — Т. IX. — S. 3—72.
 32. *Strzetelska Grynbergowa Z.* Staromieskie ziemia i ludność / Zofia Strzetelska Grynbergowa. — Lwów, 1899. — 679 s.

Petro Bilyakovsky

THE REASONS OF DROUGHT IN TRADITIONAL CALENDAR OF CARPATHIAN UKRAINIANS.

On the ground of field ethnographic research-works the author has presented his results of analytical study in traditional notions about the reasons of droughts. General complexes of calendar bans have been selected. The role and functions of labor taboos have been defined.

Keywords: drought, Carpathians, weaving, agricultural work.

Петро Биляковський

ПРИЧИНЫ ЗАСУХИ В НАРОДНОМ КАЛЕНДАРЕ УКРАЇНЦІВ КАРПАТ

На основе данных полевых этнографических исследований автор анализирует традиционные представления о причинах засухи. Выделены основные комплексы календарных запретов. Определена роль и функции трудовых табу.

Ключевые слова: засуха, Карпаты, ткачество, сельскохозяйственные работы.